

կաց ընդ երկար դատից ամենայն ուրեք լքելոյ, և ինքն միայն 'ի մէջ անցեալ՝ զիրաւունս աղքատին ընդդէմ մեծատան ցուցանէր, տկարին ընդդէմ հարստահարողին, և մարդոյն ընդդէմ անձին իսկ իւրոյ:

Ինք՝ ամենայն ինչ ազնուական ընծայի և աստուածային. քարոզէին տիրեալ իմն ոգւոյ՝ մերթ ամբառնայ և մերթ հարկանէ զնոսա, մարթ է նմա գերագոյն ինչ քան զփառս զնել նոցա առաջի, և ահաւոր քան զմահ, և 'ի վերուստ երկնից յոյս իմն յաւիտենից 'ի գերեզմանս անդր իջուցանել, ուր ստրջանս և եթ և արտասուս բերէր Պերիկղէս: Եթէ ըստ օրինակի Հուովմայ ճարտարախօսին՝ զլեգէոն նահատակացն Բրիսի մեծահոգիս դրուատիցէ, անմահութիւն հոգւոց նոցա շնորհէ, զոր յիշատակի նոցա միայն իշխէր խոստանալ Վիկերոն. և զհայրենեաց երախտագիտութեան պարտիս՝ Բատուծոյ թողու հատուցանել: Եթէ քարոզող լինել Բւետարանին կամիցի, հարկ 'ի վերայ կայ նմա առձեռն ունել զուսումն գիտութեան բարուց, զփորձ հմտութեան ընդ մարդն և ընդ գաղանիս կրից նորա,

և յիմաստասէրս անդ և 'ի հռետորսն նախնեաց քննութիւն մշտնջենաւոր: Եթին է անկ առաւել քան զվաղեմի ճարտարախօսս 'ի վերայ հասանել ճանապարհի սրտի մարդոյ, զյուզմունս զամենայն գիտել և զգագացմունս հոգւոյ ճանաչել բովանդակ. ոչ զի վառեալ գրգռիցէ զբուն կիրս զթողովորեանն և կամ զզայրոյթ նորա, ոչ զախտից արծարծել հրդեհ ահաւոր, և ոչ զհոլ վրէժխնդրութեան և զքինու՝ յորում նախնին այն յաղթանակէր պերճախօսութիւն, այլ զի ցածուցանիցէ զնոսին և ամոքեալ սրբիցէ զոգիս: Կրից ամենայնի ելեալ ախոյեան՝ առանց 'ի նպաստ ինչ իւր արբանեկելոյ զնոսա ձեռնամուխ լինի զայլ իմն ստեղծագործել կիրս, եթէ արժանիցէ այդու զխորին զայն և զվսեմանուանել զգագացմունս, որ ամենայնի յաղթէ և զամենայնի 'ի սիրտս ունի զտեղի. խանդ իմն կրօնական, որոյ է 'ի բարբառ նորա, 'ի խորհուրդս և 'ի բանս մարգարէական իմն ազգել ոգի, քան եթէ զկիրս ատենախօսի:

ՎԻԼԼՄԵՆ

ժԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑԴԷՊ

Հիմակոռան Արևելեան պատերազմը: (Տես երես 11)

1854

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

25. Մեծին Բրիտանիոյ Պեւլնի գետպանը լորտ Պլումֆիլտ ասանկ կը գրէ առ Գլարէնտըն կոմսին. Բրուսիոյ պաշտօնէից խորհրդոյն նախագահ Մանգայֆֆէլ պարոնը ինծի ըսաւ որ ինքը անանկ կը կարծէ թէ թագաւորը մասնակից կ'ըլլայ իշխանութիւնները պարպելու համար ռուս կառավարութեան առաջարկուելու պատուէրին. բայց այս ու աւելցուց որ չէր կարծեր թէ Ռուսաստանի կողմէն մերժում մը որ ըլլայ, թագաւորը թշնամութեանց մէջ գործունեայ կերպ մը բռնէ. (Տես 27):

Մեծին Բրիտանիոյ Կոստանդնուպոլսոյ գետ.

պանը այս պաշտօնագիրը կը խաւրէ Գլարէնտըն կոմսին. Այն հրովարտակն որ Օսմանեան կայսերութեան բոլոր ընդարձակութեանը մէջ ատենից առջև վկայութիւն ընելու իրաւունք ունենալուն կողմանէ զքրիստոնեայ Տաճկաց հետ նոյն կարգը կը գնէ, Սուլթանէն հաստատութիւն առաւ. (Տես 15):

27. Գլարէնտըն լորտը պատասխան կու տայ Պլումֆիլտ լորտին. Այն անընդունելի պայմանները, որոնցմով միայն Ռուսաց կայսրը կը հաւանի խաղաղութեան վրայ գաշնադրական խօսակցութիւն ընելու, ինչպէս նաև ռուս ղեկներուն թէ ցամաքի և թէ ծովու վրայ ունեցած տարածութիւնը, ալ տարակուսանաց ամենակին տեղիք չեն թողուր իր չարանիւթ քաղաքավարութեանը վրայ: Վերջին խօսք. Գաղղիա ու Անգղիա մի և նոյն ժամանակին մէջ պատուէր կու տան Ռուսաստանի Դանուբեան իշխանութիւնները պարպելու՝ որո.

չեալ ժամանակի մը մէջ: Այս պարագայիս մէջ, որ Եւրոպայի համար որովիչ պարագայ է, երկու կառավարութիւնները կը փոփոխուին որ չորս մեծագոյն տէրութեանց մէջ սերտ կցորդութիւն մը պահուի, և կը յուսան որ Պեռլինի գահընդերքը միաբանի Ռուսաստանի արուած պատուէրին, կամ գոնէ Բեդրպուրկի գահընդերքը կը ցուցնէ թէ ինքը անոր կը հաւանի ու կ'առաջարկէ:

Գլարէնարն կոմսը հետեւեալ ծանուցագիրը կը գրէ Նեսսելրոտ կոմսին. Գաշնագրական խօսակցութիւններու ամէն կերպ ճամբաները փորձելէն ետքը, Մեծին Բրիտանիոյ կառավարութիւնը բռնադատուած է յայտնելու ռուս գահընդերքը որ է թէ Ռուսաստան յանձն չառնէ իր Բարձրագոյն Դրան հետ ունեցած վէճը գրուածքի ճամբով առաջ տանելու ամփոփել, և այս ներկայ պաշտօնագիրը տանող թղթագրերին գարձին հետ ինքը զինքը պատրաստ յայտնէ Մոլտաւիայէն ու Վալաքիայէն իր զօրքերը բոլորովին ետ քաշելու՝ առկէց ինչուան ապրիլի 30, բրիտանական կառավարութիւնը Բեդրպուրկի գահընդերքին մերժումը կամ նոյն իսկ լռութիւնը՝ իբրեւ պատերազմի հրատարակում մը կը սեպէ: — Գաղղիոյ կողմանէ ալ ասոր նման վերջնագիր մը կ'ուղղուի Ռուսաստանի:

28. Ռուսաստանի կայսրը Գալ մը (հրովարտակ) կը հանէ թէ այս պարագաները տեսնելով՝ Քաթարինոսկալ նահանգն ու Դալմացի քաղաքը պաշարման վիճակի մէջ կը գրուին:

ՄԱՐՏ

2. Գաղղիոյ կայսրը 1854ին օրէնագիր ժողովքը կը բանայ. բացման ճառին մէջ այս խօսքերն ալ զուրցեց. «Ահաւասիկ պատերազմը կը սկսի. ես ձեռքէս եկած ջանքը ըրի որ խաղաղութիւնը պահել տամ ու ապահովջնեմ զԵւրոպա. կոխէ մը խաղտելու համար՝ այնչափ զիջողութիւններ ըրի, որչափ որ պատիւը թոյլ կու տար ինձի: Գիտէ հիմա Եւրոպա որ Գաղղիա բռնադատուելով՝ այսօրուան օրս իր սուրը կը մերկանայ: Գիտէ որ Գաղղիա ամենեկին մեծնալու ու ընդարձակելու միտք չունի: Գաղղիա վտանգաւոր յափշտակութիւններու միտքն կ'ուզէ գէմ գնել. աշխարհաւ կալուածիւններու ժամանակը անցած է, ու մէյ մ'ալ չգառնար: Այս քաղաքավարութեան արդիւնքն այն եղաւ, որ Անգղիոյ ու Գաղղիոյ մէջ աւելի սերտ գաշնակցութիւն մը կապուեցաւ: Գերմանիա իր բռնելու ընթացքին անկախութիւնը պահեց ու ազատարար կը նայի թէ որ կողման վրայ իր շահը կրնայ գտնել: Մասնաւորապէս Աստրիա, որ չկրնար անտարբերութեամբ տեսնել ասկէց ետքը ծագելու գիպուածները, մեր գաշնակցութեան մէջ պիտի մանէ ու ինքն ալ իր օրինակաւ պիտի ցուցնէ մեր ձեռք զարկած պատերազմին բարոյականութիւնն ու արգարութիւնը: Մենք Գերմանիոյ հետ միատեղ Կոստանդնուպոլիս պիտի երթանք»:

Մեծին Բրիտանիոյ Բարիդ կեցող գեսպան Գոուլի լորտը՝ ասանկ կը գրէ Գլարէնարն լորտին. Բրուսիական կառավարութիւնը՝ Աստրիոյ պէս կ'առաջարկէ Անգղիոյ ու Գաղղիոյ առ Ռուսաստան տուած պատուէրը, (Տես 27 փետր.), բայց ստորագրութիւնը չգնէր անոր վրան:

Ռուսաց գահընդերք յիշատակագիր¹ մը կը գրէ օտար ազգաց քով ունեցած իր գեսպաններուն ու քաղաքական գործակալներուն, որուն մէջ Արևելքի խնդրոյն վիճակը ու ռուս-թաւրիական վիճին սկզբանէն ինչուան հիմա Ռուսաստանի բռնած կերպը կը քննէ:

4. Անգղիոյ Պեռլինի գեսպան Պրոմֆիլա լորտը պաշտօնագիր մը կը գրէ Գլարէնարն կոմսին. Պեռլինի գահընդերք Բրուսիոյ Բեդրպուրկ ունեցող գեսպանին իրեն տուած հրահանգներովը՝ կը հրապարէ Ռուսաստանի կառավարութիւնը որ մտածէ թէ իր մերժումը ինչպիսի վտանգներու մէջ կրնայ ձգել աշխարհքիս խաղաղութիւնը. ժխտողական մէկ պատասխան մը պատերազմին բոլոր պատասխանատուութիւնը կայսեր վրայ կը ձգէ:

Քալարաշ պատերազմ կ'ըլլայ. Տաշկինքը Սիւրիտրէէն վեր Դանուբը կ'անցնին ու Ռուսաց պատնէշներուն վրայ կը յարձակին. բայց Քրուլէֆ ու Պոկուրշեւսքի ռուս զօրավարները կը զարնեն զանոնք ու կը հալածեն:

5. Տրուէն ար Լիւի հեռեւալ չքաղաքակաճը կը հանէ Գաղղիոյ քաղաքական գործակալներուն՝ Նիկոլայոս կայսեր առ Գաղղիոյ կայսրը տուած պատասխանին, և նոյն կայսեր փետրուարի 21ին (Տես) իր ժողովրդեան ըրած յայտարարութեանը պատճառաւ. Ապագայ գիպուածներու պատասխանատուութիւնը մեր կողմէն գեռ քիչ մ'ալ աւելի պակսեցաւ. և կը ցաւինք որ Ռուսաստանի կայսրը իր ժողովրդեան կրօնական նախանձախնդրութիւնը կը գրգռէ: Գաղղիա ու Անգղիա չեն պաշտպաներ մահապատիւնութիւնը յունական գաւանութեան գէմ, հապա Տաշկատանի օգնութիւն առնով՝ կը յուսան որ աւելի օգտակար կ'ըլլան բրիտանական կրօնից քան զայն կառավարութիւնը, որ իր անձնահաճ փառասիրութեանը գործիք կ'ընէ զանկայ, և որն որ իր կայսերութեան մէջի եղած ալ և այլ գաւանութիւններուն, որոնք չեն համաձայնիր երկրին ընդհանուր կրօնքին, այնպիսի զիջումն ու թոյլտուութիւն մը չաար, ինչ աստիճանի որ Բարձրագոյն Դուռը իր տուած ըլլալուն իրաւամբք կրնայ պարծիլ:

Ռուսաց կայսրը Գալ մը կը հանէ, որ Բեդրպուրկի, Եթիոնիոյ, Լիվոնիոյ, Արխանգելսկի, Գուբըրնիոյ, Քոնստանտինոպոլի, Կրասնոյի, Վոլինիոյ ու Բուսովիոյ կուսակալութիւնները, ինչպէս նաեւ Պոլոնիոյ թագաւարութիւնը, պաշարման վիճակի մէջ գրուին. (Տես 28 փետր.):

7. Ռուսաց կայսրը Շուէտի չեղդութիւնը կ'ընդունի:

11. Պալքիկ Ժովուէն համար սահմանուած անգղիական նաւատորմին առաջին մասը, որուն հրամանատար գրուէր էր Կարլոս Նէրիէ փոխածովակալը, Սրիտէտ նաւահանգստէն ճամբայ կ'ըլլէ թագուհւոյն ներկայութեան առջև:

Գաղղիոյ կայսրը հրովարտակով մը զԱյլեան մարաշխտ կոմսը պատերազմի պաշտօնէն կ'անուանէ՝ Սէնդ-Աւնոյ մարաշխտին տեղ, որ Արևելքի բանակին ընդհանուր սպարապետ գրուած էր:

Գաղղիոյ ու Նիգիլիոյ գետապանները իրենց բողոքները կը կրկնեն Զոնայ Օլմոն թագաւորին՝ յունական տպատմութեան տարածուելուն վերայդ: Աթէնքի գահինը կը ժխտէ որ այս հելլենական շարժման վրայ Ռուսաստանի ազդեցութիւնը չկայ:

12. Գաղղիոյ, Մեծին Բրիտանիոյ ու Տաճկաստանի մէջ հետեւեալ գաշնագրութիւնը կը հաստատուի. Ա, Գաղղիա ու Մեծն Բրիտանիա յանձն կ'առնեն զէնքով Տաճկաստանը պաշտպանելու, ինչուան որ անանկ խաղաղութիւն մը հաստատուի, որ Օսմանեան կայսերութեան անկախութիւնն ու սուլթանին իրաւունքները ապահովցնէ: Բ, Բարձրագոյն Գոսար յանձն կ'առնէ իր կողմէն՝ վնասագարութիւն կամ խաղաղութիւն չընելու Ռուսաստանի հետ, առանց միաբան խորհուրդ ընելու երկու գաշնակից պետութիւններուն հետ: Գ, Խաղաղութիւնը հաստատուելուն պէս մէկէն երկու պետութիւնները իրենց զօրքերը պիտի հանեն պատերազմին տակն բռնուած ամէն կէտերէն: — Այս գաշնագրութեան հետ միատեղ արձանագրութիւն մըն ալ կը շինուի, որով 'Իրան ամէն հպատակներուն, առանց կրօնքի տարբերութեան նայելու, հաւասարութիւն կը տրուի օրինաց առջև ու իշխանութիւնն որ և իցէ պաշտօնի բարձրանալու, իրաւունք քրիստոնէից՝ ատեաններու առջև վկայութիւն ընելու, խառնատեաններ կը հաստատուին բոլոր կայսերութեան մէջ, կանոնագրութիւն մը կ'ըլլուի հարկերու համար, հաւաք կամ գլխահարկը կը վերցուի, և այլն: (Արիկայ մայիսի 8ին Կոստանդնուպոլիս կը վաւերանայ):

13. Գոսարգոյն գեղը պատերազմ կ'ըլլայ Ռուսաց ու Տաճկաց մէջ, և Ռուսերը կը յաղթուին:

14. Աւստրիական գահինը հետեւեալ շրջաբերականը կը հանէ Գերմանական գաշնակցութեան տէրութիւններուն. Կայսերական կառավարութիւնը կը ցաւի որ իր միջնորդութեան փորձերը յաջող ելք մը չունեցան, և չկեղծաւորեր իմացը. նելու թէ այս սկզբնաւորելու պատերազմը կրնայ իրեն օգուտը վանալի մէջ գնել: Արշափ երկայն ժամանակ որ պարագաները թոյլ տան, ինքը ամենեւին մասնակցութիւն պիտի չընէ այս պատերազմին. բայց հարկ է իրեն՝ նախատեսանել այն առիթը, որուն մէջ որ հարկաւոր ըլլայ իրեն զէնքով գործունէութիւն մը ընել: Վերի ըսած օգուտը, բոլոր Գերմանիոյ օգուտն է: Անոր համար կայսերական գահինը կը յուսայ որ այնպիսի մէկ գիպուածի մը միջոց՝ Բրուսիա և ուրիշ գերմանական տէրութիւնները իրենց զօրութիւնները Աւստրիոյ զօրութեանց հետ կը միացնեն:

Բրուսիոյ արտաքին գործոց պաշտօնէայն այս շրջաբերականը կը հանէ գերմանական արքունեաց քով եղած բրուսիական գեղապանապետներուն. Թագաւորին կառավարութիւնը՝ Աւստրիոյ իր հարաւային արեւելեան սահմանագլուխներուն ըրած զգուշութեանը հաւնեցաւ, մանաւանդ այն մտածութեամբ՝ որ Գերմանիոյ օգուտը պաշտպանելու դիտաւորութեամբ եղած է: Ինքը այս ըգգուշութիւնը իբրեւ նոր ապահովութիւն մը կը տեսնէ որ այդ ծագելու պատերազմը՝ տեղական պիտի ըլլայ: Կը յուսանք որ գերմանական ուրիշ տեսլութիւններն ալ նոյն տեսութեամբ մտածեն սոյն գործողութիւնը: Աւելի հասուն քննութիւն մը կարեւոր է որոշելու համար թէ գերմանական ընդհանուր ժողովքը Գերմանիոյ օգտին համար ինչուան որ կէտը պիտի մասնակցի այս խնդրոյ:

Նեսսեքոտ կոմսը հետեւեալ շրջաբերականը կուտայ Ռուսաստանի օտար արքունեաց քով ունեցած քաղաքական գործակալներուն՝ Եպիսկոպոսի ալըստամբութեանը վրայդ. Ռուսաստան ամենեւին մէկ կերպով մը այս շարժմունքը հանել տալու չօգնեց. բայց որովհետեւ պատերազմի ու մահուան գնաց ծայրը, Կայսրը ամենեւին չհասանիր որ այս ժողովուրդները գարձեալ Տաճկաց լուծին տակը մանան, և իր կրօնակիցներուն ոչ օգնութիւն և ոչ պաշտպանութիւն չթխտեր:

18. Բրուսիոյ երկրորդ սենեկին նիստին մէջ ժողովքին գահերէցը 30 միլիոն Լուէր արտաքոյ կարգի փոխ կ'ուզէ՝ 1854 սաւառոյն զինուորական մատակարարութեանը համար. և միանգամայն հետեւեալ ծանուցումը կ'ընէ. Կ'ուզենք մեք հաստատուն կերպով այն գիբը պահել, զորն որ Վեննայի արձանագրութեամբն առինք. պիտի պաշտպանենք հաւատարմաբար Գերմանական գաշնակցութեան որ և իցէ տէրութեանը, որ իր աշխարհագրական գրքին պատճառաւ Բրուսիայէն առաջ բռնագատուի զէնքի դիմելու՝ Գերմանիոյ օգուտը ապահովցնելու համար:

19. Արեւելքի բանակին համար որոշուած գաղղիական զօրքին առաջին մասը, որուն հրամանատար էր Գանսպէր զօրապետը, Մարսիլիայէն ճամբայ կ'ելլէ:

Անգղիոյ Բեգրադուրկ կեցող Մայքիլ ընդհանուր բգեաշխը կը գրէ առ Գլարէնտըն կոմսը. Նեսսեքոտ կոմսը՝ փետրուարի 27ին տրուած (Տես) անգղիական ծանուցագրին վերաբերեալ հրամանն առաւ կայսրէն: Կայսրը պատշաճ չտեպեր պատասխան տալու Գլարէնտըն կոմսին:

Կը շարունակուի:

ՎԵՆԵՏԻԿ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ